

Siirtyminen koulusta työelämään **Keskeisiä periaatteita ja suosituksia päättäjille**

Vuoden 1999 lopulla Euroopan erityisopetuksen kehittämiskeskus käynnisti mittavan euroopanlaajuisen hankkeen, jossa tarkasteltiin siirtymistä koulusta työelämään. Hankkeeseen osallistui erityisopetuksen ammattilaisia 16 Euroopan maasta¹. Hankkeessa kerättiin tietoa tämänhetkisistä kansallisista poliittisista linjauksista, käytännöistä sekä niiden ongelmista ja tuloksista. Erityisopetuksen ammattilaisia pyydettiin toimittamaan tietoa muun muassa vammaisten nuorten oppivelvollisuuskoulutuksen jälkeisistä koulutusmahdollisuuksista, nykyisistä työelämään siirtymisohjelmista, vammaisten henkilöiden työllisyys tilanteesta, nykyisestä lainsäädännöstä ja poliittisista toimita työelämään siirtymisen tai työllistymisen edistämiseksi sekä maiden tilanteisiin liittyvistä arkaluonteisista kysymyksistä tai myönteisistä tekijöistä.

Kansallisten tietojen täydentämiseksi tarkasteluun valittiin suuri joukko toisen asteen oppilaitosten ja ammatillisten koulutuskeskusten ja muiden erityistarpeisten opiskelijoiden koulutusympäristöjen aloitteita, hankkeita ja käytäntöjä. Hankkeita ei rajattu tiettyyn kohderyhmään eikä sen mukaan kuuluvatko toimet yleis- vai erityisopetuksen piiriin, vaan analyysillä pyrittiin luomaan mahdollisimman kattava katsaus eri maiden tilanteeseen maiden omien painotusten mukaisesti.

Kerättyjen tietojen perusteella eri maiden erityisopetuksen ammattilaiset tekivät opintokäyntejä ja osallistuivat työkokouksiin. Tavoitteena oli kokemusten yhtäläisyyksien ja erojen havaitseminen sekä perusanalyysin laatiminen koulutuksesta työelämään siirtymisessä huomioon otettavien, korostettavien tai kehitettävien avaintekijöiden² tunnistamiseksi. Hankkeessa laadittiin kuvaus työelämään siirtymisen keskeisistä ongelmista, näkökohdista ja avaintekijöistä.

Keskeiset ongelmat työelämään siirtymisessä. Erityisopiskelijoiden, heidän perheidensä ja erityisopetuksen ammattilaisten kohtaamia ongelmia lähestyttiin eurooppalaisten ja kansainvälisten aineistojen pohjalta. Koulutuksen ja työelämän osa-alueilla esiin tuodut ongelmat olivat samantyyppisiä eri puolilla Eurooppaa. Tärkeimmät ongelma-alueet olivat:

Tietoa aiheesta on kovin rajoitetusti, joten maiden välisten vertailujen tekeminen on vaikeaa. Vammaisopiskelijoiksi tai erityistarpeisiksi opiskelijoiksi kutsuttuja oppijoita, joilla on erityisopetustarpeita, on keskimäärin 3–20 prosenttia alle 20-vuotiaista nuorista.

Opintojen loppuunsaattaminen. Vuonna 1995 noin 30 prosentilla 20–29-vuotiaista nuorista ei ollut toisen asteen päättötodistusta. Erityisopiskelijoiden parissa luku oli vieläkin korkeampi. Opintonsa oppivelvollisuuskoulutukseen päättävien määrää on vaikea arvioida, mutta on ilmeistä, että monet nuoret eivät jatka opintojaan oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen.

¹ Alankomaat, Belgia, Espanja, Islanti, Italia, Itävalta, Kreikka, Luxemburg, Norja, Portugali, Ranska, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska ja Yhdistynyt kuningaskunta.

² Lisätietoa eri maiden tilanteesta ja yksittäisistä aiheista siirtymävaihetta käsittelevässä tietokannassa (Transition Database) osoitteessa www.european-agency.org.

Opetuksen ja koulutuksen saatavuus. Teoriassa erityisoppijoille tarjotaan samat koulutusmahdollisuudet kuin muillekin, mutta käytännössä tarjolla on pääasiassa tuettuun työhön tai matalapalkka-aloille valmistavia opinto-ohjelmia. Tarjolla olevat vaihtoehdot eivät välttämättä kiinnosta opiskelijoita eivätkä opinto- ja koulutusohjelmat aina vastaa oppilaiden suuntautuneisuutta tai tarpeita, mikä asettaa erityisoppijat muita heikompaan asemaan avoimilla työmarkkinoilla.

Ammattiin valmistautuminen ja ammatillinen koulutus eivät useinkaan vastaa todellisen työelämän käytäntöjä eivätkä ne suuntaudu monipuolista osaamista vaativiin ammatteihin. Vammaiset jäävät vaille työllistymiseen vaadittavia tutkintoja, minkä vuoksi koulutushankkeet tulisikin räätälöidä paremmin työmarkkinoiden tämän hetkisiä vaatimuksia vastaaviksi.

Työttömyys. Vammaisten työttömyysaste on 2–3 kertaa muuta väestöä korkeampi. Eri maiden tiedoissa näkyvät ainoastaan rekisteröidyt työttömät, huolimatta siitä, suuri osa työttömistä erityistarpeisista henkilöistä ei ole edes rekisteröitynyt työttömäksi, koska työllistymisen mahdollisuutta ei ole. Vammaistyöttömyys on noussut kolmanneksi suurimmaksi sosiaaliturvan menoeräksi vanhuuseläkkeiden ja terveystenonien jälkeen.

Asenteet ja odotukset. Kaikkien maiden raporttien mukaan opettajat, vanhemmat, työnantajat ja muut yleensä aliarvioivat vammaisten kykyjä. Eri tahojen yhteistyö olisi erittäin tärkeää, jotta opiskelijan taidoista saataisiin todenmukainen kuva kaikilla koulutuksen osa-alueilla, myös työelämään siirryttäessä.

Työpaikan esteettömyys. Ongelmia liittyy edelleen myös työpaikkojen fyysiseen esteettömyyteen sekä henkilökohtaisen ja teknisen tuen saatavuuteen. Monissa raporteissa viitataan myös työnantajille suunnatun tiedotuksen ja tuen tärkeyteen.

Voimassaolevan lainsäädännön toteutuminen. Eräistä maista työelämään siirtymistä säätelevä lainsäädäntö joko puuttuu tai sen soveltaminen johtaa kankeisiin käytäntöihin. Työllistämiskiintiöitä ei ole täysin onnistuttu soveltamaan vammaisten työllisyyttä edistävänä tukitoimena. Useimmissa maissa sovelletaan teholtään vaihtelevia erilaisten toimien yhdistelmiä.

Keskeiset näkökohdat ja ongelma-alueet, jotka on huomioitava koulusta työelämään siirtymisessä.

Aihepiiriä käsiteltiin keskusteluissa sekä analysoimalla projektiin osallistuneiden kuudentoista maan erityisopetuksen ammattilaisten toimittamaa aineistoa. Työelämään siirtymisen tarkastelussa nousi esiin kuusi keskeistä näkökohtaa.

- Työelämään siirtymistä on tuettava lainsäädännöllä ja periaatteellisilla linjauksilla sekä niiden täytäntöönpanolla.
- Työelämään siirtymisen yhteydessä on taattava opiskelijan itsensä osallistuminen ja kunnioitettava hänen henkilökohtaisia valintojaan. Opiskelijan, hänen perheensä ja opetuksen ammattilaisten tulee tehdä yhteistyötä henkilökohtaisen suunnitelman laatimisessa.
- Työelämään siirtymistä varten tulee laatia henkilökohtainen opinto-ohjelma, jossa keskitytään opiskelijan edistymiseen sekä mahdollisiin oppilaitoksissa tapahtuviin muutoksiin.

- Työelämään siirtymisen tulee perustua asianosaisten suoraan osallistumiseen ja yhteistyöhön.
- Työelämään siirtyminen edellyttää oppilaitosten ja työelämän kiinteää yhteistyötä, jotta opiskelijat saisivat työkokemusta aidoista työoloista.
- Työelämään siirtyminen on osa pitkäkestoista ja monisyistä valmistavaa prosessia, joka edesauttaa nuorten siirtymistä työelämään ja aikuisuuteen.

Tärkeimmät tekijät, jotka käytännön tasolla edistävät tai estävät onnistunutta työelämään siirtymistä.

Tekijät poimittiin alan ammattilaisten valitsemista paikallisista käytännöistä. Aidoista työelämään siirtymismenettelyistä nousi esiin joukko tekijöitä, joiden pohjalta kuvattiin yksityiskohtaisemmin edellä hahmotellut kuusi näkökohtaa. Kyseiset tekijät näyttivät joko vaikeuttavan tai helpottavan työelämään siirtymistä. Kuvaukset osoittivat, että vain harvat tekijöistä liittyvät *yksinkertaisiin* käytännön tilanteisiin. Useimmat liittyivät monimutkaisiin ja *monisyisiin* tilanteisiin.

Suositukset

Päätäjille suunnatut suositukset perustuvat edellä esitetyn kolmen alueen analyysiin, ja niiden tavoitteena on antaa osviittaa siitä, miten koulusta työelämään siirtymistä voitaisiin edistää ja kehittää.

Periaatetason suositukset on tarkoitettu toteutettavaksi valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Ne perustuvat loppuraportissa³ lueteltuihin näkökohtiin ja niissä esitellään käytännön toimia, joilla voidaan edistää vammaisten nuorten siirtymistä koulusta työelämään.

Periaatteiden linjaukset, toimenpiteet ja niiden toteutus

Päätäjien tulee

- edistää ja/tai tehostaa linjausten koordinoitua eri palvelujen välillä siten, että uusien ja voimassa olevien säädösten välille ei synny ristiriitaisuutta tai päällekkäisyyttä
- varmistaa, että voimassaolevien säädösten mukaiset toimet toteutetaan tehokkaasti siten, että vältetään henkilö- ja teknisten resurssien epätasaisen jakautumisen aiheuttamilta eroilta ja/tai syrjinnältä
- järjestelmällisesti neuvotella vammaisjärjestöjen kanssa niitä kunnioittaen ja niiden näkökannat huomioon ottaen
- etsiä ja edistää aktiivisia linjauksia työllisyyden edistämiseksi ja henkilökohtaisen itsenäisyyden vahvistamiseksi
- varmistaa, että vammaisten etuja ajavia toimenpiteitä, kuten kiintiöjärjestelmiä, verohelpotuksia tms., valvotaan ja arvioidaan entistä täsmällisemmin, sekä varmistaa palvelujen tehokkuus valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla
- varmistaa, että kaikista työnantajiin kohdistuvista lainsäädäntötoimista ja muista linjaratkaisuista on saatavilla kattavasti tietoa
- varmistaa kaikki osapuolet kattavien paikallisten verkostojen luominen valtakunnallisen linjan toteuttamiseksi.

³ Ks. www.european-agency.org

Opiskelijoiden osallistuminen ja heidän valintojensa kunnioittaminen

Päättäjien tulee

- tarjota oppilaitoksille tarvittavat resurssit (aika ja varat) toimien käytännön toteutukseen opiskelijoiden ja heidän perheidensä kanssa
- varmistaa resurssien tehokas käyttö yhteistoiminnan tavoitteiden saavuttamiseksi.

Asianmukaisen henkilökohtaisen opinto-ohjelman laatiminen

Päättäjien tulee

- tarjota oppilaitoksille tarvittavat resurssit ja erityisesti opettajille riittävästi aikaa ja tarvittavaa opastusta henkilökohtaisten opinto-ohjelmien laatimiseen
- varmistaa, että koulusta työelämään siirtyminen on sisällytetty henkilökohtaiseen opinto-ohjelmaan
- esittää laatuvaatimuksia henkilökohtaisille opinto-ohjelmille
- varmistaa, että opiskelijoiden saavuttamat kelpoisuudet käyvät ilmi opintosuorituksista annetuista todistuksista ja ettei syrjintää tapahdu.

Kaikkien osapuolten suora osallistuminen ja yhteistyö

Päättäjien tulee

- varmistaa palvelujen välinen yhteistyö ja sen seuranta
- määrittää selkeät palvelujen väliset vastualueet tehokkaan koordinoinnin varmistamiseksi
- varmistaa koordinoinnin ja vastuunjaon arviointi menettelyjen päivittämisen mahdollistamiseksi
- varmistaa, että kaikki palvelut täyttävät velvoitteensa ja osallistuvat koordinointiin
- motivoida erityistoimilla työnantajia ja ammattiliittoja suoraan osallistumiseen
- kannustaa valtakunnantason yhteistyötä ja toimintojen koordinointia asianosaisten osastojen välillä.

Oppilaitosten ja työmarkkinoiden kiinteät yhteydet

Päättäjien tulee

- varmistaa, että kaikki nuoret saavat kokemusta aidoista työoloista
- taata kaikille opiskelijoille pääsy käytännön harjoitteluun ottaen huomioon heidän erilaiset tarpeensa
- järjestää joustavia koulutusratkaisuja, kuten työharjoittelua edeltäviä valmistavia jaksoja
- edistää yritysten kannustamista virallisesti ja epävirallisesti (esimerkiksi verovähennyksillä, yhteiskunnallisilla tunnustuksilla jne.) työssäoppimispaikkojen saamiseksi nuorille
- korostaa ja havainnollistaa eri osapuolten etuja laatimalla arvioita onnistuneesta työelämään siirtymisestä

- kannustaa työnantajia, työnantajaverkostoja ja ammattiyhdistyksiä tämäntyyppisiin hankkeisiin työllisyyspalvelujen kanssa järjestettävillä tiedotuskampanjoilla
- tunnistaa virallisen yhteistyön tarve koulutus- ja työllisyyspalvelujen välillä
- tarjota resursseja opettajien jatkuvaan kouluttautumiseen.

Työelämään siirtyminen on osa pitkällistä prosessia

Päätäjien tulee

- ottaa käyttöön kaikki tarvittavat toimet, joilla varmistetaan onnistunut työelämään siirtyminen, tunnistetaan esteet ja poistetaan ne
- välttää joustamattomia menettelyjä (esimerkiksi arvioinneissa)
- edistää palvelujen sisäistä ja välistä yhteistyötä ottaen huomioon yhteistyö- ja koordinoititehtäviin tarvittava aika
- varmistaa, että suunnitelma koulusta työelämään siirtymiseen laaditaan riittävän varhaisessa vaiheessa eikä vasta oppivelvollisuuskoulutuksen loppuvaiheessa
- huomioida opiskelijoiden tarve nimetyn *asiainhoitajan* tai yhdyshenkilön apuun koulusta työelämään siirtymisen tukena.

Projektiin osallistuneet alan ammattilaiset, päättäjät sekä työmarkkinaosapuolten edustajat tulivat siihen lopputulokseen, että esitettyjen suositusten toteuttaminen helpottaisi koulusta työelämään siirtymistä ja vähentäisi opintojen loppuvaiheessa eteen tulevia työllistymiseen liittyviä ongelmia.

Lisätietoa

Lisätietoa eri maiden tilanteesta ja erityiskysymyksistä Euroopan erityisopetuksen kehittämiskeskukseen Transition databasesta on saatavana osoitteesta <http://www.european-agency.org/transit/index.html>

Lisätietoa Siirtyminen koulusta työelämään -hankkeesta (muun muassa projektiraportti 13 kielellä) ja Euroopan erityisopetuksen kehittämiskeskukseen toiminnasta saa kehittämiskeskukseen sihteeristöstä Tanskasta tai Brysselin toimistosta:

The European Agency for Development in Special Needs Education
 Secretariat
 Østre Stationsvej 33
 DK – 5000 Odense C Denmark
 Puh: +45 64 41 00 20
 Sähköposti: secretariat@european-agency.org

The European Agency for Development in Special Needs Education
 Brussels Office, Avenue Palmerston 3, B-1000 Brussels, Belgium
 Puh.: +32 2 280 33 59 Faksi: +32 2 280 17 88
 Sähköposti: brussels.office@european-agency.org

WWW-sivusto: www.european-agency.org